YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2026-yil maxsus son

VOLUME 10 / SPECIAL ISSUE / 2026

DOI: HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS

Crossref
Content
Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:
E. Mustafayev, Y. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, X. Yuldasheva, E. Sharipov

Musahhih:
M. Tursunov

Texnik muharrir:
U. Sapayev

Dizayner:
D. Rajapov

Tahririyat manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi
№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2026-yil 7-iyulda bosmaxonaga topshirildi.
Qog'oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog'i: 24,2
Adadi: 100. Buyurtma: № 77.

Bosmaxona litsenziyasi
29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY'ATI

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot markazi direktori

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

Y. Kanyazov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori, yuridik fanlar nomzodi

J. Tashkulov – Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo'lim boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

U. To'xtasheva – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

M. Yasan – Balikesir universiteti Huquq fakulteti professori (Turkiya)

S. Ma'mun – Islam Negeri universiteti o'qituvchisi (Indoneziya)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Yuridik ta'lim va sud-ekspertiza boshqarmasi boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

I. Ergashev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrasi dotsenti, yuridik fanlar doktori

M. Raximov – Toshkent davlat yuridik universiteti Tadqiqot markazi boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

I. Djurayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

F. Maxmudov – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Kadirova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi sho'basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

I. Yakubova – Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi sho'basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti O'zbek tili va adabiyoti sho'basi professori, pedagogika fanlari nomzodi

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Академии наук Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Э. Мустафаев, Е. Ярмолик, М. Шарифова, Ш. Бекназарова, Х. Юлдашева, Э. Шарипов

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия
№ 174625, от 29.11.2023.
Журнал передан в типографию 07.07.2026.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 24,2 Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 77.

Лицензия типографии
№ 174626, от 29.11.2023.
Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, 37.

© Ташкентский государственный юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – ректор Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

З. Эсанова – проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – директор Редакционно-издательского центра Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Е. Каньязов – директор Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, кандидат юридических наук

Ж. Ташкулов – заведующий отделом Института государства и права Академии наук, доктор юридических наук, профессор

У. Тухташева – заместитель директора Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

М. Ясан – профессор юридического факультета Университета Балыкесир (Турция)

С. Маъмун – преподаватель Исламского государственного университета (Индонезия)

Ш. Асадов – начальник управления юридического образования и судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

И. Эргашев – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ж. Нематов – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

М. Аминжонова – доцент кафедры организации контроля за исполнением законодательства Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук

М. Рахимов – начальник Исследовательского центра Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

И. Джураев – профессор сектора судебной власти, адвокатуры и правоохранительных органов Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Нарзуллаев – профессор сектора экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ф. Махмудов – заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, доцент

М. Кадирова – и.о. профессора сектора уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

И. Якубова – и.о. профессора сектора права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Мухамеджанов – профессор сектора международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Н. Ниязова – профессор сектора узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета, кандидат педагогических наук

FOUNDER: TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Akademy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
E. Mustafaev, E. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, Kh. Yuldasheva, E. Sharipov

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Publishing department address:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 07.07.2026.
Paper size: A4.
Cond.p.f: 24,2.
Units: 100. Order: № 77.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

Z. Esanova – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Director of the Publishing and Editorial Center of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Y. Kanyazov – Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Candidate of Legal Sciences

J. Tashkulov – Head of the Department of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor

U. Tukhtasheva – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency, Doctor of Law, Professor

M. Yasan – Professor of the Faculty of Law, Balikesir University (Turkey)

S. Ma'mun – Lecturer at Universitas Islam Negeri (Indonesia)

Sh. Asadov – Head of the Department of Legal Education and Forensic Examination of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

I. Ergashev – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

J. Nematov – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

M. Aminjonova – Associate Professor of the Department of Organization of Control over the Execution of Legislation of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

M. Rakhimov – Head of the Research Center of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

I. Djuraev – Professor of the Department of Judiciary, Advocacy and Law Enforcement Agencies of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

O. Narzullaev – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

F. Makhmudov – Deputy Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Associate Professor

M. Kadirova – Acting Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

I. Yakubova – Acting Professor of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Mukhamedjanov – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

N. Niyazova – Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA’LIMOTLAR TARIXI

11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Huquq shakllari (manbalari)ning rivojlanish tendensiyalari: tarixiy-nazariy yondashuv

22 **SHOKIROVA-INOMJONOVA MASHXURAXON G‘AYRATJON QIZI**
Adolat va ijtimoiy adolat prinsiplarining farqli jihatlari: nazariy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

31 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
Mualliflik huquqida kompyuter dasturlarini huquqiy muhofaza qilishni takomillashtirishning milliy va xalqaro mexanizmlari

41 **MAMANAZAROV SARDOR SHUXRATOVICH**
Biotexnologiya sohasidagi litsenziya shartnomalari: milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari

53 **TO‘YCHIYEV FARRUX ABDUMAJITOVICH**
Arbitraj nizolarining uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilishi tizimining mohiyati: adolatga erishish vositasimi yoki nizolarni tijoratlashtirish?

63 **ASKAROV JALOLIDDIN TO‘YCHIYEVICH, OQBOYEVA MUBORAK MAXAMADAMIN QIZI**
Farmatsevtika faoliyati to‘g‘risidagi qonunchilikni buzganlik uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutini takomillashtirish masalalari

73 **RAXIMOVA DILOROM XAITBAYEVNA**
Fuqarolik huquqida benefitsiar mol-mulk tushunchasi, mazmuni va turlari

82 **BEG‘AMOV MUXRIDDIN KAMOLIDDIN O‘G‘LI**
Ta’lim davlat-xususiy sheriklik shartnomalarida sifat majburiyatlari: huquqiy kolliziya va adjudikatsiya masalalari

90 **HOSHIMOVA YULDUZXON OLIMJONOVNA**
Hammaga ma’lum tovar belgilari muhofazasi: O‘zbekiston qonunchiligining TRIPS standartlariga muvofiqligi

99 **ISAYEV MIRJON ZAMIROVICH**
O‘zbekistonda intellektual mulk himoyasining huquqiy mexanizmlarini rivojlantirish

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

109 **NODIROV MUZAFFAR AXMADOVICH, USMONOV IBROHIM ALISHER O‘G‘LI**
O‘zbekistonda kiberjinoyatlarning rivojlanishi hamda ularni tergov qilish muammolari

121 **FAYZULLAYEV ASLBEK ULUG‘BEK O‘G‘LI**
Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyatining javobgarlikni og‘irlashtiruvchi belgilari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

133 **RAXIMOVA ULZANA XAMIDULLAYEVNA**
Xorijiy davlatlar jinoyat protsessida hay’at a’zolari sudi instituti va uni O‘zbekiston Respublikasida joriy etish istiqbollari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

143 **YUNUSOV XAYDARALI MURATOVICH**
Yangi O'zbekistonning xalqaro huquqiy tashabbuslari

155 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN O'G'LI**
Davlat suvereniteti va yuqori balandlikdagi platforma stansiyalarining (HAPS) huquqiy rejimi

166 **QAHRAMONOVA AZIZA ULUG'BEK QIZI**
Zo'ravonlikdan jabrlangan bolalarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro-huquqiy mexanizmlar hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari

176 **ABDUSALOMOVA DURDONAXON G'ANIJON QIZI**
Transchegaraviy ta'sir turlari va ularning xalqaro huquqdagi normativ-huquqiy tasnifi

184 **SHUKUROVA KAMILLA TIMUROVNA**
JSTning umumiy istisnolaridagi "zarurat" testi: rivojlanayotgan mamlakatlar uchun isbotlash yukining asimmetriyasi

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH. PROBATSIYA FAOLIYATI

194 **XO'JAMBERDIYEV FARRUX KOMILOVICH**
Xitoy Xalq Respublikasida jamoat xavfsizligini ta'minlashning institutsional-huquqiy modeli: O'zbekiston Respublikasi uchun moslashtirish imkoniyatlari

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Тенденции развития форм (источников) права: историко-теоретический подход

22 **ШОКИРОВА-ИНОМЖОНОВА МАШХУРАХОН ГАЙРАТЖОН КИЗИ**
Отличительные особенности принципов справедливости и социальной справедливости: теоретико-правовой анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

31 **ЯКУБОВА ИРОДА БАХРАМОВНА**
Национальные и международные механизмы совершенствования правовой охраны компьютерных программ в авторском праве

41 **МАМАНАЗАРОВ САРДОР ШУХРАТОВИЧ**
Лицензионные договоры в сфере биотехнологий: вопросы совершенствования национального законодательства

53 **ТУЙЧИЕВ ФАРРУХ АБДУМАЖИТОВИЧ**
Сущность системы финансирования арбитражных споров третьими лицами: средство обеспечения доступа к правосудию или коммерциализация споров?

63 **АСКАРОВ ЖАЛОЛИДДИН ТУЙЧИЕВИЧ, ОКБОЕВА МУБОРАК МАХАМАДАМИН КИЗИ**
Вопросы совершенствования института гражданско-правовой ответственности за нарушение законодательства о фармацевтической деятельности

73 **РАХИМОВА ДИЛОРОМ ХАИТБАЕВНА**
Понятие, содержание и виды бенефициарной собственности в гражданском праве

82 **БЕГАМОВ МУХРИДДИН КАМОЛИДДИН УГЛИ**
Обязательства по обеспечению качества в соглашениях о государственно-частном партнёрстве в сфере образования: вопросы правовых коллизий и аджудикации

90 **ХОШИМОВА ЮЛДУЗХОН ОЛИМЖОНОВНА**
Охрана общеизвестных товарных знаков: соответствие законодательства Узбекистана стандартам соглашения ТРИПС

99 **ИСАЕВ МИРЖОН ЗАМИРОВИЧ**
Развитие правовых механизмов защиты интеллектуальной собственности в Узбекистане

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

109 **НОДИРОВ МУЗАФФАР АХМАДОВИЧ, УСМОНОВ ИБРОХИМ АЛИШЕР УГЛИ**
Развитие киберпреступности в Узбекистане и проблемы её расследования

121 **ФАЙЗУЛЛАЕВ АСЛБЕК УЛУГБЕК УГЛИ**
Отягчающие ответственность признаки преступления, связанного с умышленным уничтожением или повреждением имущества

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

133 **РАХИМОВА УЛЬЗАНА ХАМИДУЛЛАЕВНА**
Институт суда присяжных в уголовном судопроизводстве зарубежных стран и перспективы его внедрения в Республике Узбекистан

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

143 **ЮНУСОВ ХАЙДАРАЛИ МУРАТОВИЧ**
Международно-правовые инициативы Нового Узбекистана

155 **РАСБЕРГЕНОВА САРБИНАЗ АЛИШЕРОВНА, ТУРСУНМУРОДОВ КОМРОН ТУРГУН УГЛИ**
Суверенитет государства и правовой режим высотных платформенных станций (HAPS)

166 **КАХРАМОНОВА АЗИЗА УЛУГБЕК КИЗИ**
Международно-правовые механизмы защиты прав детей, пострадавших от насилия, и вопросы совершенствования национального законодательства

176 **АБДУСАЛОМОВА ДУРДОНАХОН ГАНИЖОН КИЗИ**
Виды трансграничного воздействия и их нормативно-правовая классификация в международном праве

184 **ШУКУРОВА КАМИЛЛА ТИМУРОВНА**
Тест «необходимости» в общих исключениях ВТО: асимметрия бремени доказывания для развивающихся стран

12.00.14 – ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

194 **ХУЖАМБЕРДИЕВ ФАРРУХ КОМИЛОВИЧ**
Институционально-правовая модель обеспечения общественной безопасности Китайской Народной Республики: возможности адаптации для Республики Узбекистан

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**
Trends in the development of forms (sources) of law: a historical and theoretical approach

22 **SHOKIROVA-INOMJONOVA MASHKHURAKHON GAYRATJON KIZI**
Different aspects of the principles of justice and social justice: theoretical and legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

31 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
National and international mechanisms for improving the legal protection of computer programs in copyright

41 **MAMANAZAROV SARDOR SHUKHRATOVICH**
License agreements in the biotechnology sector: issues of improving national legislation

53 **TUYCHIEV FARRUH ABDUMAJITOVICH**
Third-party funding of arbitral disputes: a means of access to justice or the commercialization of disputes?

63 **ASKAROV JALOLIDDIN TUYCHIEVICH, OQBOEVA MUBORAK MAKHAMADAMIN KIZI**
Issues of improving the institute of civil-legal liability for violation of legislation on pharmaceutical activities

73 **RAKHIMOVA DILOROM KHAITBAYEVNA**
The concept, essence, and types of beneficial ownership in civil law

82 **BEGAMOV MUKHRIDDIN KAMOLIDDIN UGLI**
Quality obligations in education PPP contracts: legal collisions and adjudication issues

90 **HOSHIMOVA YULDUZKHON OLIMJONOVNA**
Protection of known trademarks: compliance of Uzbekistan's legislation with TRIPS standards

99 **ISAEV MIRJON ZAMIROVICH**
Development of legal mechanisms for the protection of intellectual property in Uzbekistan

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

109 **NODIROV MUZAFFAR AKHMADOVICH, USMONOV IBROHIM ALISHER UGLI**
The development of cybercrime in Uzbekistan and problems of their investigation

121 **FAYZULLAEV ASLBEK ULUGBEK UGLI**
Aggravating circumstances of the crime of intentional destruction or damage to property

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

133 **RAKHIMOVA ULZANA KHAMIDULLAEVNA**
The institution of jury trial in criminal proceedings of foreign countries and prospects for its implementation in the Republic of Uzbekistan

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

143 **YUNUSOV KHAYDARALI MURATOVICH**
International legal initiatives of New Uzbekistan

155 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN UGLI**
State sovereignty and the legal regime of high-altitude platform stations (HAPS)

166 **KAHRAMONOVA AZIZA ULUGBEK KIZI**
International legal mechanisms for the protection of the rights of children victims of violence and issues of improving national legislation
176 **ABDUSALOMOVA DURDONAKHON GANIJON KIZI**
Types of transboundary impacts and their normative-legal classification in international law
184 **SHUKUROVA KAMILLA TIMUROVNA**
The "necessity" test in WTO general exceptions: asymmetry of the burden of proof for developing states

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY

194 **KHUJAMBERDIEV FARRUKH KOMILOVICH**
The institutional and legal model for ensuring public security in the People's Republic of China: opportunities for adaptation in the Republic of Uzbekistan

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

Kelib tushgan / Получено / Received: 07.05.2026
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 04.06.2026
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 07.07.2026

DOI: https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.2026.10.SI./TUFT7909
UDC: 340.1(045)(575.1)

HUQUQ SHAKLLARI (MANBALARI)NING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: TARIXIY-NAZARIY YONDASHUV

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Davlat va huquq nazariyasi
shoʻbasi professori,
yuridik fanlar doktori
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3719-6599
e-mail: mavludaahmedshaeva@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yuridik adabiyotlarda huquq shakllari (manbalari)ni tushunish masalalari, bu boradagi mavjud ilmiy yondashuvlar, shuningdek, huquq shakllarining evolyutsiyasi va ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ilmiy nuqtayi nazardan oʻrganildi. Tadqiqotda huquq shakllarining shakllanish xususiyatlari va turlari tahlil qilingan, jumladan, huquqiy odat, sud pretsedenti, normativ-huquqiy hujjat, normativ shartnoma, huquqiy doktrina, huquq prinsiplari va boshqa huquq shakllari kabi huquq shakllarining mohiyati va mazmuni ochib berilgan. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning tarixiy-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, tizimli va formal-yuridik usullaridan foydalanilgan. Qiyosiy tahlil asosida roman-german va anglo-sakson huquq oilalarida huquq shakllarining amal qilish xususiyatlari aniqlandi. Roman-german huquq oilasi davlatlarida huquq manbalari orasida yozma qonunchilik ustun mavqega ega ekanligi, anglo-sakson huquq oilasida esa sud pretsedentlari muhim rol oʻynashi aniqlangan. Bunda roman-german huquq oilasida sudlar asosan huquqni qoʻllovchi sifatida, anglo-sakson huquq oilasida esa norma ijodkorligi vazifasini ham bajaradi. Tadqiqot natijalariga koʻra, huquq shakllari (manbalari) statik emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik omillar ta'sirida transformatsiyalanadigan, dinamik rivojlanuvchi huquqiy hodisadir. Milliy yuridik fanda huquq manbalarining ayrim turlari, xususan, huquq doktrinasi, huquq prinsiplari va diniy matnlar huquq manbalari sifatida yetarli darajada tadqiq etilmaganligi aniqlandi. Globallashuv, raqamlashtirish va sun'iy intellektning rivojlanishi jarayonlari huquq shakllarining evolyutsiyasiga sezilarli ta'sir koʻrsatishi va milliy huquqiy tizimda sud pretsedentining ahamiyatini kuchaytirishi mumkinligi aniqlandi. Huquq shakllarining rivojlanish tendensiyalarini yanada chuqur oʻrganish va ularning nazariy-huquqiy asoslarini takomillashtirish zarur, degan xulosaga kelindi.*

Kalit soʻzlar: *huquq manbalari (shakllari), huquqiy odat, sud pretsedenti, normativ-huquqiy hujjat, huquqiy doktrina, huquq tamoyillari, roman-german huquqiy oilasi manbalari, anglo-sakson huquqiy oilasi manbalari*

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ФОРМ (ИСТОЧНИКОВ) ПРАВА: ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна,
доктор юридических наук, профессор
сектора теории государства и права
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. *В настоящей статье с научной точки зрения исследуются вопросы понимания форм (источников) права в юридической литературе, существующие в данной сфере научные подходы, а также эволюция форм права и факторы, влияющие на их развитие. В исследовании проанализированы особенности формирования и виды форм права, в том числе раскрыты сущность и содержание таких форм права, как правовой обычай, судебный прецедент, нормативно-правовой акт, нормативный договор, правовая доктрина, принципы права и иные формы права. В ходе исследования использованы*

историко-правовой, сравнительно-правовой, системный и формально-юридический методы научного познания. На основе сравнительного анализа выявлены особенности функционирования форм права в романо-германской и англосаксонской правовых семьях. Установлено, что в государствах романо-германской правовой семьи доминирующее положение среди источников права занимает писаное законодательство, тогда как в англосаксонской правовой семье важную роль играют судебные прецеденты. При этом в романо-германской правовой семье суды преимущественно выступают в качестве правоприменителей, тогда как в англосаксонской правовой семье они также выполняют нормотворческую функцию. По результатам исследования обосновано, что формы (источники) права представляют собой не статичное, а динамично развивающееся правовое явление, трансформирующееся под воздействием социальных, экономических и технологических факторов. Выявлено, что в национальной юридической науке недостаточно исследованы отдельные виды источников права, в частности правовая доктрина, принципы права и религиозные тексты как источники права. Установлено, что процессы глобализации, цифровизации и развития искусственного интеллекта оказывают существенное влияние на эволюцию форм права и могут способствовать усилению значения судебного прецедента в национальной правовой системе. Сделан вывод о необходимости дальнейшего изучения тенденций развития форм права и совершенствования их теоретико-правовых основ.

Ключевые слова: *источники (формы) права, правовой обычай, судебный прецедент, нормативно-правовой акт, правовая доктрина, принципы права, источники романо-германской правовой семьи, источники англосаксонской правовой семьи*

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF FORMS (SOURCES) OF LAW: A HISTORICAL AND THEORETICAL APPROACH

Akhmedshaeva Mavlyuda Akhatovna,
Professor of the Department of Theory of State and Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Science in Law

Abstract. *This article examines the understanding of legal forms (sources) in legal literature and existing scientific approaches in this field, as well as the evolution of legal forms and the factors influencing their development, from a scientific perspective. The study analyzes the features of the formation and types of legal forms, including the essence and content of legal forms such as legal custom, judicial precedent, normative legal act, normative contract, legal doctrine, principles of law, and other forms of law. The study employed historical-legal, comparative-legal, systemic, and formal-legal methods of scientific cognition. Based on comparative analysis, the features of the functioning of legal forms in the Roman-German and Anglo-Saxon legal families have been identified. It has been established that in the states of the Romano-Germanic legal family, written legislation holds a dominant position among the sources of law, while in the Anglo-Saxon legal family, judicial precedents play an important role. At the same time, in the Romano-Germanic legal family, courts predominantly act as law enforcers, while in the Anglo-Saxon legal family, they also perform a rule-making function. Based on the research results, it is substantiated that the forms (sources) of law are not static, but dynamically developing legal phenomena that transform under the influence of social, economic, and technological factors. It has been revealed that in national legal science, specific types of legal sources, specifically legal doctrine, legal principles, and religious texts as sources of law, have not been sufficiently researched. It has been established that the processes of globalization, digitalization, and the development of artificial intelligence have a significant impact on the evolution of legal forms and can contribute to strengthening the significance of judicial precedent in the national legal system. It was concluded that it is necessary to further study the development trends of legal forms and improve their theoretical and legal foundations.*

Keywords: *sources (forms) of law, legal custom, judicial precedent, normative legal act, legal doctrine, principles of law, sources of the Romano-Germanic legal family, sources of the Anglo-Saxon legal family*

Kirish

Aytish kerakki, huquq shakllari mavzusi Davlat va huquq nazariyasi modulining eng dolzarb va kam ishlangan mavzularidan biri hisoblanadi. Dastavval, ushbu mavzuning nomlanishida dualizm (ikkilik) holati mavjudligini ta'kidlashimiz zarur. Darsliklar va olimlarning ilmiy ishlarida ushbu yuridik hodisa ba'zan "huquq shakllari",

ba'zan esa "huquq manbalari" deb aytiladi. Ayni chog'da, ko'p holatlarda ushbu atamalarning ikkalasi ham birgalikda, ya'ni "huquq shakllari" yoki "huquq manbalari" tarzida ishlatiladi.

Huquq shakllarining bunday atalishidagi turlichalik o'tgan asrning boshlarida ham mavjud bo'lgan. L. Petrajiskiy ta'kidlaganidek, o'sha paytda ham ilmda bu masala yuzasidan yagona fikr bo'lmagan. Binobarin garchi huquq manbalarini texnik ma'noda huquqni bilish hujjatlaridan, tarixiy hujjatlardan, xususan, xususiy yozuvchilarning ishlaridan hamda u yoki bu mavjud yoki oldin mavjud bo'lgan huquqqa tegishli axborotlarni olishimiz mumkin bo'lgan ma'lumotlardan farqlash kerakligini barcha tushunib yetgan, biroq huquq manbalarining ijobiy mohiyatini aniqlashga kelganda, ko'pchilik turli xil fikrlar aytishadi (Petrażycki, 2019).

Oradan butun bir asr o'tishiga qaramasdan, bugungi kunda ham ilmiy adabiyotlarda, darsliklarda va boshqa o'quv adabiyotlarida ushbu tushunchani ifodalashda yagonalik, aniqlik kuzatilmaydi. Aytish joizki, huquq manbalari atamasi birinchi marta ilmiy muomalaga Rim tarixchisi Tit Liviy tomonidan kiritilgan.

Metodlar

Huquq shakllarining rivojlanish tendensiyalari haqidagi ushbu maqolani yozishda ilmiy bilishning umumilmiy, xususiy va huquqiy-xususiy usullaridan foydalanildi. Maqolani tayyorlashda, uning mazmunini bayon etishda obyektiv borliqni tadqiq etishning umumilmiy metodlaridan tizimlilik, mantiqiylik, tarixiylik va obyektivlik kabi usullardan foydalanildi. Tizimlilik metodidan tadqiq etilgan mavzuni bayon etishda dastlab, maqola predmetini, ya'ni huquq shakllari (manbalari)ni tushunish masalasi bo'yicha turli qarashlar tahlil etilib, shu asnoda mualliflik yondashuvi shakllantirilib, keyin ularning turlariga tahliliga o'tishda foydalanilgan; mantiqiylik metodidan esa, maqolada har bir masala bo'yicha mavjud ilmiy fikrlar keltirilib, tahlil etilib, so'ngra tegishli bir fikrga kelingan, xulosalar shakllantirilgan. Tarixiylik metodidan huquq shaklining har turining shakllanish tarixi, qanday shart-sharoitlar ta'sirida vujudga kelganligini tahlil etishda foydalanildi. Obyektivlik usulidan faktlar va ilmiy qarashlarni tahlil etishda va ularga baho berishda foydalanib, xolisona yondashuvga asoslanildi. Bundan tashqari, turli huquqiy oilalarda huquq manbalarining o'rni, ahamiyati masalasi tahlil etilganda qiyosiy-huquqiy usuldan foydalanilib, bunda mazkur metodning diaxron va sinxron kabi uslublaridan foydalanildi.

Natijalar

Binobarin ilmiy va o'quv adabiyotlarida ushbu hodisa huquq shakllarimi yoki huquq manbalarimi yoxud bu ikki atama sinonimlarmi degan masalada fikrlar turlichaligiga duch kelamiz. Masalan, shu o'rinda ayrim darsliklar va boshqa manbalarda ushbu huquqiy hodisa qanday nomlanishiga bir e'tibor qaratsak, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Professor V. Sirix muharrirligida chop etilgan "Davlat va huquq nazariyasi muammolari" (Проблемы теории государства и права) darsligida "huquq manbalari" atamasidan foydalangan (Syrykh, 2018).

M. Marchenko A. Golovistikova va Y. Dmitriyevlarning darsliklarida mazkur huquqiy hodisa uchun "huquq manbalari" atamasi ishlatilgan (Golovistikova & Dmitriev, 2005).

G. Pratsko tomonidan tayyorlangan "Теория государства и права" darsligida esa ushbu hodisa "Huquqning shakli va manbalari" deb nomlangan (Pratsko, 2021).

Shu bilan birga davlat va huquq nazariyasiga oid darsliklarda huquq shaklidan ko'ra huquq manbasiga kengroq tushuncha sifatida qarash keng tarqalgan. "Huquqning manbasi deganda umumiy ma'noda huquqni ifoda etilish shakli tushuniladi.

Huquqiy hodisa sifatida huquq manbasini uch xil ma'noda tushunish mumkin: moddiy ma'noda – bu jamiyatdagi mulkchilik shakllari, moddiy shart-sharoitlar, jamiyat a'zolarining qiziqishlari va manfaatlari; mafkuraviy ma'noda – bu turli huquqiy mafkura va ta'limotlar, huquqiy ong; maxsus yuridik ma'noda – bu huquqning shakllari" (Saydullayev, 2021).

Aytish joizki, huquq manbalarini tushunishga qaratilgan olimlarning izlanishlarini ikki yondashuvga ajratish mumkin:

– monistik (bir xil) yondashuv;
– plyuralistik (ko'p xil) yondashuv.

Vaholanki, monistik (bir xil) yondashuv vakillari yetarlicha aniq bo'lmagan "huquq manbalari" iborasidan butunlay voz kechishni yoki uni boshqa atama bilan almashtirishni yoxud ushbu iborani aniq bir ma'noda qo'llashni tavsiya

etishadi. Plyuralistik yondashuv tarafdorlarining fikricha esa aksincha, "huquq manbalari" atamasining serma'noligi bois bu atama juda murakkab va purma'no bo'lgan hodisani o'zida ifodalaydi. Shu bois bu murakkab hodisani biron-bir yagona ibora bilan ifodalab bo'lmaydi.

MDH yuridik adabiyoti doirasida bu masalada izlanish olib borgan olimlar ichida M. Marchenko va uning "Huquq manbalari" nomli o'quv qo'llanmasini alohida ta'kidlash joiz (Marchenko, 2018).

Shu bilan birga, huquq manbalari atamasining sermazmunligi shunda ifodalanmoqdaki, bugungi kunda "huquq manbasi" atamasi bilan juda ko'plab jarayonlar, holatlar, omillar va hodisalar, ular huquq bilan u yoki bu darajada bog'liq bo'lsa, ushbu ibora bilan atalmoqda.

Xo'sh ular sirasiga nimalar kiritilmoqda? Dastavval, huquqni shakllantirish omillari, boshqacha qilib aytganda huquqning dastlabki yoki ijtimoiy manbalarini kiritamiz. Darhaqiqat biron-bir huquq normasi o'z-o'zicha paydo bo'lmaydi, muayyan ijtimoiy munosabatlar hayotga yangi normani "chaqiradi". Misol uchun: O'zbekistonda jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, 2022-yilda aholining 2,3 foizi yoki 845,3 ming kishi rasman nogironligi bor shaxslar deb topilgan. Davlat ushbu toifa shaxslarni ijtimoiy-iqtisodiy, ruhiy jihatdan qo'llab quvvatlash borasida tizimli chora-tadbirlar ko'rib kelmoqda. 2024-yil 5-sentabrda O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'RQ–641-sonli Qonuniga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish haqida O'RQ–955-son Qonuni qabul qilindi. Ushbu qonun bilan qayd etilgan qonunga bunday shaxslarni qo'llash-quvvatlashga, ularning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan qator yangi normalar kiritildi. Shunday normalardan biri "Odil sudlovdan foydalanish huquqi" deb nomlangan 301-modda bo'lib, unda davlat nogironligi bo'lgan shaxslar uchun boshqalar bilan teng ravishda odil sudlovdan foydalanish imkoniyatini ta'minlashi, shu jumladan, sud protsessining barcha bosqichlarida, shuningdek, surishtiruv va dastlabki tergov bosqichlarida nogironligi bo'lgan shaxslarning qonunda belgilangan tartibda bevosita yoki bilvosita ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan choralarni ko'rishi mustahkamlab qo'yilgan (Republic of Uzbekistan, 2024).

Yuqorida keltirilgan fikrlardan qanday xulosa chiqarish mumkin? Xulosa shuki, ushbu toifa shaxslar o'z jismoniy holatiga ko'ra ijtimoiy hayotda qatnashishi, hayot kechirishi boshqa insonlardan farq qiladi. Ular davlatning, jamiyat a'zolarining yordamiga, qo'llab-quvvatlashiga muhtoj. Shu bois davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning barcha huquqlarini ta'minlashga muntazam harakat qilib kelmoqda, tegishli huquqiy asoslarni takomillashtirmoqda. Mana shu munosabatlar yuqoridagi yangi normani hayotga "chaqirgan" manbalar hisoblanadi.

Huquq manbalari tushunchasiga ko'p tomonlama yondashuv doirasida uni ma'lum bir davlatda huquq normalarining rasmiy ifodalanish shakli sifatida tushunish ham ancha keng tarqalgan. Masalan, mamlakatimizda bolalar huquqlari kafolatlari Konstitutsiyada, O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi Qonunida mustahkamlab qo'yilgan. Bunday yondashuvda huquq manbalari deb, huquqning rasmiy formal-yuridik manbalari tushuniladi. Haqiqatan, bugungi kunda huquq normasi albatta biron-bir manbada, ya'ni Konstitutsiya, qonunlar, farmonlar, qarorlar kabi normativ-huquqiy hujjatlarda joylashgan bo'ladi.

Bundan tashqari huquq manbalari deganda huquqni tarixiy nuqtayi nazardan bilish, o'rganish manbalari bo'lgan yozma huquqiy manbalar tushuniladi. Masalan, bugungi huquqni chuqur tushunish, uning evolyutsiyasi va ahamiyatini to'g'ri anglashda bizga yozma tarixiy huquqiy yodgorliklarni o'rganish zarur bo'ladi. Masalan, Qadimgi Mesopotamiyada amal qilgan *Ur-nammu qonunlari*, *Xammurapi qonunlari*, *Eshnunna qonunlari* nafaqat o'sha davrda ijtimoiy munosabatlar qanday tartibga solinganligini ko'rsatibgina qolmasdan, balki o'sha hududdagi huquqning rivojlanish ibtidosini, dastlabki "tamal toshlari" haqida bilish manbasi ham hisoblanadi.

Taniqli olim M. Marchenkoning yozishicha, huquq manbalarini quyidagi yo'nalishlarda qarab chiqish kerak:

– etimologik;
– geografik;
– klimatik (iqlim);
– biologik va shu kabilar;
– huquqning tabiiy manbalari;
– sotsiologik;
– siyosiy;

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

– g'oyaviy;
– madaniy va shu kabilar;
– huquqning ijtimoiy manbalari;
– iqtisodiy (huquqning moddiy manbalari);
– falsafiy (huquqning falsafiy manbalari);
– formal-yuridik manbalari (Marchenko, 2018).

Darhaqiqat, yuridik adabiyotda shakllangan amaliyotga asosan huquq manbalarini turli tomonlardan qarab chiqish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, etimologik jihatdan, ya'ni huquq manbasi tushunchasini uning mazmuni haqidagi umumiy tasavvurlar nuqtayi nazaridan qarab chiqishda, manba tushunchasi:

a) "biron-bir narsa va undan nimadir olinadigan"; "biron-bir narsaning boshlanishiga asos bo'ladigan", "tamal toshi qo'yadigan, biron-bir narsaning asosi";

b) "yozma yodgorlik, hujjat bo'lib, uning asosida ilmiy tadqiqot quriladi";

d) "u yoki bu narsani rivojlantirish uchun boshlang'ich joy yoki yondashuv".

Manba atamasining lug'aviy ma'nosini chuqur bilish, bizga huquq manbalarini tushunishda to'g'ri yo'nalish olishga xizmat qiladi, uning mazmun mohiyatini batafsil o'rganish imkonini beradi.

Ikkinchidan, huquq manbasiga tabiiy, ya'ni geografik, klimatik (iqlim), biologik va boshqa omillarning bevosita huquqni yaratish jarayoniga va bilvosita esa – huquqiy ijodkorlik va tegishlicha huquqning o'ziga ta'siri nuqtayi nazaridan qaragan holda tahlil etishda ushbu omillar huquqning tabiiy manbalari sifatida maydonga chiqadi. Ilmiy manbalarda ham tabiiy omillarning huquqiy tartibga solishga ta'siri tahlil etilgan.

Shu o'rinda Sh. Monteskye va uning "Qonunlar ruhi" kitobini eslamaslikning iloji yo'q. Binobarin, buyuk olim ushbu asarida iqlim sharoitining davlat shakliga, huquqqa ta'siri haqida juda qiziqarli mushohada qilgan. Uning fikricha, turli iqlim sharoitlarida insonlarning aqli, xarakteri va qalb ehtiroslari juda xilma-xilligi adolatdan bo'lsa, bu holda qonunlar ushbu ehtiroslar turlichaligi va xarakterlar turfaligiga mos kelishi kerak (Montesquieu, 2019). Ushbu fikrga qo'shilmaslik qiyin, bu fikr bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan.

Uchinchidan, huquq manbasini ijtimoiy, siyosiy, g'oyaviy, madaniy va shunga o'xshash omillarning huquqiy ijodkorlikka va bu jarayon orqali huquqning o'ziga ta'siri sifatida qarash mumkin. Ushbu omillarni ularning ahamiyati va tabiatidan kelib chiqqan holda huquqning ijtimoiy manbasi deb atash mumkin.

Haqiqatan huquqning mazmuniga juda ko'plab omillar ta'sir etadi, shu bois huquq ijtimoiy tus va mazmunga ega. Uning paydo bo'lishi, amal qilishi va rivojlanishi ko'plab ijtimoiy omillarning ta'siri bilan belgilanadi. Bundan tashqari oddiy huquq normasidan tortib, to huquqiy tizimgacha ijtimoiy omillarning ta'sirini ko'rishimiz mumkin. Masalan, musulmon davlatlarida diniy omilning huquqqa ta'sirini eslash o'rinli yoki totalitar tuzumning ta'siridagi huquqning holatini eng yangi tarixdan yaxshi bilamiz.

To'rtinchidan, huquqning manbasini iqtisodiyot, iqtisodiy munosabatlar, iqtisodiy omillarning roli, ularning huquqqa ta'siri nuqtayi nazaridan tahlil etish mumkin. Aytish joizki, boshqa omillarga nisbatan iqtisodiy omillarning huquqqa ta'siri avvalgi tuzum ilmiy adabiyotida juda keng va batafsil, biroz bo'rttirgan holda tadqiq etilganligini ta'kidlash joiz. Iqtisodiy omillar o'z navbatida huquqning moddiy manbalari sifatida maydonga chiqadi. Iqtisodiy omil huquqqa ta'sir etuvchi omillar ichida muhim o'rin tutadi (Syrykh, 2023). Yuqoridagi fikrlardan shu narsa ma'lum bo'lmoqdaki – "huquq manbasi" atamasi kengroq va chuqurroq tushuncha.

Shu bilan birga, Davlat va huquq nazariyasi bo'yicha darsliklarda (milliy va xorijiy, asosan, MDH) ayrimlari ushbu mavzu "huquq shakli", qolganlarida esa "huquq manbasi" deb ketilganligini, ayrim olimlar bu ikki iborani sinonim sifatida ishlatib kelayotganlarini (Syrykh, 2023) ta'kidlash mumkin. Shu munosabat bilan bizning fikrimizcha, "huquq shakli" atamasidan foydalanishga o'tish maqsadga muvofiq, chunki ushbu ibora huquqning qanday tashqi shaklda ifodalanganligini, oddiyroq qilib aytadigan bo'lsak, biron-bir huquq normasi qayerda – normativ-huquqiy hujjatdami, normativ shartnomadami, yoki huquqiy odatdami, sud pretsedentidami joylashganligini ko'rsatadi.

A. Petrov o'zining "Huquq shakli kategoriyasi haqida" nomli ilmiy maqolasida huquq shakli kategoriyasining ishlanganligi haqida fikr yuritib, bu masalaning XIX asrdan to hozirgi kungacha evolyutsiyasini tahlil etadi va oxirida quyidagi

xulosalarni ilgari suradi (Petrov, 2012):

– falsafiy nuqtayi nazardan qaraganda shakl bu – hodisaning mazmunini tashqi ifodalash usuli boʻlib, huquqning mohiyati va mazmuni oʻrtasidagi qonuniy aloqadorlik sifatida qarab chiqilmogʻi kerak;

– huquqning mohiyati nuqtayi nazaridan huquq shakli bu – huquqiy iroda maqsadiga erishiladigan mohiyatning tashqi borligʻi; bu tashqi belgilangan sikl boʻlib, huquqiy irodaning harakati uning boshlanishida tugaydi.

Huquq shakli huquq mazmunining qaysidir alohida elementlarini va huquq mohiyati sifatida huquqiy irodaning harakati bosqichlarini qamrab olmaydi, balki huquqning uzil-kesil shakllangan sifatiga ham mos kelishi kerak.

Oxir-oqibatda huquq shakli bu – huquqiy irodaning yakunlangan siklining mavjudlik vositasi, ijtimoiy borligʻi boʻlib, bunda huquqiy iroda oʻz maqsadlariga huquqning tartiblashgan mazmunining zaruriy elementlari orqali erishadi (Petrov, 2012).

Xulosa sifatida professor A. Saidovning taʼrifiga eʼtibor qaratamiz: “Huquqning manbalari (shakllari) – huquqiy normalarni ifodalashning tashqi shakllari va mustahkamlash usullaridir. Huquqning shakli – huquqning alohida voqelik sifatidagi shakli boʻlib, u faqat huquqning mazmuni bilangina oʻzaro bogʻlanadi. Uning vazifasi huquq mazmunini tartibga solishdan iborat” (Saidov, 2024).

Umuman olganda, qaysi davlatda qanaqa huquq manbalari mavjudligi va ularning oʻzgarib borishi jamiyat, davlat va huquqning qaysi rivojlanish bosqichida ekanligi hamda tegishli huquqiy tizimning xususiyatlariga bogʻliq holda yuz beradi. Shu nuqtayi nazardan olganda roman-german huquqiy oilasi manbalarini tahlil etish muayyan ilmiy qiziqish uygʻotadi. Sababi, birinchidan, ushbu huquq oilasi eng yirik huquqiy oilalardan biri ekanligi boʻlsa, ikkinchidan, milliy huquqiy tizimimiz oʻz parametrlariga ushbu huquqiy oilaga yaqin turadi. Uchinchidan, huquq manbalarining mazmun mohiyatini va ularning har bir huquqiy oilada tutgan chinakam oʻrnini anglash uchun tegishli huquqiy oilaning shakllanish tarixi, xususiyatlari, belgilari hamda oʻziga xos tomonlari haqida yetarli tasavvurga ega boʻlish kerak boʻladi.

Garchi roman-german huquqiy oilasi Yevropada XII-XIII asrlarda Rim huquqi retsepsiyasidan soʻng vujudga kelgan boʻlsa-da, uning ildizlarini qadimgi Bobil, qadimgi Misr, qadimgi Yunoniston hududlarida topish mumkin. Demak, aytish mumkinki, roman-german huquqiy oilasi eng qadimiy huquq oilasi hisoblanadi. Ayni paytda mazkur huquqiy oilaga tamal toshi qadimgi Rim davlatida qoʻyila boshlangan. Qadimgi Rim davlatida dastlab avvalgi kazual xarakterdagi qonunlar oʻrniga, umumiy, mavhum qoidalarni oʻzida jamlagan normativ qoidalar rivojlantirila borgan.

Shu oʻrinda kontinental Yevropa mamlakatlarida roman-german huquqiy oilasi shakllanganiga qadar ijtimoiy munosabatlar qanday tartibga solingan degan savol tugʻilishi tabiiy. Kontinental Yevropa mamlakatlarida turli xil odatlar qoʻllanilib kelingan va ular asta-sekin odat huquqi normalariga aylangan. Bunday huquqni “varvarlar qonunlari” deb ham atashgan.

Yevropada uygʻonish davrida jamiyatda qadimiy qadriyatlarga, merosga qiziqish kuchaygan, shu jumladan, qadimgi Rim huquqiga ham qiziqish ortgan. Dastlabki Yevropa universitetlarida (Ravenna, Bolonya, Neapol, Parij, Anje, Orlean) oʻqitilgan rim huquqi doktrinasi universitet doirasidan chiqib, real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarga tatbiq etila boshlagan. Zero ijtimoiy munosabatlarini tartibga soladigan chinakam vosita sifatida huquqning ahamiyatini jamiyatda tobora chuqur anglab yetishgan. Shu tariqa ushbu huquq oilasi rim huquqi bilan uzviy bogʻliqlikda shakllangan.

Italiya universitetlarida taʼlim olayotgan boshqa Yevropa davlatlari vakillari rim huquqini oʻrganishni oʻzlari uchun sharaf deb bilgan. Keyinchalik rim huquqi boshqa universitetlarda ham oʻzining munosib oʻrnini egallagan. Shu tariqa XII-XVI asrlarda italyan, fransuz va german universitetlarida Yustinian qonunlar toʻplamini oʻrganish asosida shakllangan koʻpchilik Yevropa davlatlari uchun umumiy boʻlgan yuridik fan negizida roman-german huquqiy oilasi vujudga kelgan.

Maʼlumki, Yustinian kodeksi 529–534-yillar davomida vujudga keltirilgan va oʻz ichiga 3 qismni: 1-qism rim imperatorlari farmonlaridan iborat boʻlgan boʻlsa; 2-qism Digesta yoki Pandektlar boʻlib, rim yuristlari ishlaridan havolalar va koʻchirmalardan iborat boʻlgan; 3-qism institutsiya boʻlib, u huquqqa oid darslik boʻlgan. “Novel-

lalar" deb nomlangan 4-qism esa Vizantiya imperatorlarining yangi farmonlarini oʻzida jamlagan va bu qism keyinroq vujudga kelgan (Yarmonova, 2022).

Aytish joizki, Yevropada boʻlib oʻtgan burjua inqiloblari roman-german huquqiy oilasini rivojiga oʻz taʼsirini oʻtkazgan. Zero ushbu siyosiy oʻzgarishlardan soʻng Yevropaning qator davlatlarida, ayniqsa Fransiyada kodekslashtirish jarayonlari faollashganligini taʼkidlash joiz. 1804-yilda qabul qilingan Fransiya fuqarolik kodeksini chindanam ham tarixiy kodeks deyishga arziydi (Logvinova, 2021). Bevosita imperator Napoleon Bonapart ishlab chiqqan va qabul qilingan ushbu kodeks va uning ahamiyati to hozirgi kunga qadar saqlanib qolmoqda. Yoki 1810-yil qabul qilingan jinoyat kodeksi ham koʻpchilik Yevropa va boshqa davlatlar uchun namuna vazifasini oʻtagan.

Bugungi kunda roman-german huquqiy oilasi oʻz ichiga deyarli barcha kontinental Yevropa davlatlari, Lotin Amerikasi hamda Osiyo va Afrikaning qator davlatlari huquqiy tizimlarini oladi. Bundan tashqari, ayrim "huquqiy anklav"lar, jumladan, AQSHning Luiziana va Kanadaning Kvebek shtatlari huquqiy tizimi ham oʻz parametrlariga koʻra roman-german huquqiy oilasiga mansubligini koʻrishimiz mumkin. Bunday holatning vujudga kelishiga sabablardan biri tarixan ushbu hududlar Fransiya kolonizatsiyasi ostida boʻlganligidadir, deyish mumkin. Bugungi kunda Luiziana AQSH, Kvebek Kanada tarkibida boʻlib, ushbu ikki hududning huquqiy tizimi ingliz-sakson huquqiy tizimi ichida oʻziga xos aralash yurisdiksiya sifatida maydonga chiqadi.

Bundan tashqari, bugungi kunda MDH davlatlari huquqiy tizimlari ham oʻz parametrlariga koʻra roman-german huquqiy oilasiga yaqin turadi.

Aytish joizki, roman-german huquqiy oilasini kontinental huquq oilasi, "yozma huquq", shuningdek, sivil (fuqarolik huquqi) huquqi ham deb atashadi. Nemis olimlari ushbu huquqiy oilaning rivojlanishiga katta hissa qoʻshganliklari bois ularning nomi haqli ravishda huquqiy oila nomlanishida aks etgan.

Roman-german huquqiy oilasida huquq manbalarini chuqur tushunish uchun ushbu huquqiy oilaning qanday xususiyatlari borligiga ham eʼtibor qaratishimizni taqozo etadi (Adrianov & Novikov, 2021):

birinchidan, yuqorid a ham taʼkidlaganimizdek, ushbu huquqiy oilaning shakllanish tarixi rim huquqi retsepsiyasi orqali shakllangan;

ikkinchidan, ushbu huquqiy oilada huquqning asosiy manbai normativ-huquqiy hujjatlar hisoblanadi;

uchinchidan, ushbu huquqiy oilada huquqning shakllanishida asosiy rol parlament siymosida qonun chiqaruvchiga tegishli boʻladi;

toʻrtinchidan, huquq tizimlari aniq-tiniq huquq tarmoqlariga (sohalariga) ajratilgan boʻladi;

beshinchidan, huquq tizimi ommaviy va xususiyga ajratiladi;

oltinchidan, huquq tizimidagi mavjud qonunchilik hujjatlari ancha faol kodifikatsiyalashgan boʻladi.

Tabiiyki, har bir alohida olingan huquqiy oilani boshqasidan farqlashda, dastlab huquq manbalariga eʼtibor qaratiladi va bu mantiqiydir. Binobarin aynan huquq manbalari huquqiy oilaning xususiyatlarini oʻzida koʻproq ifodalaydi.

Shu maʼnoda roman-german huquqiy oilasida huquq manbalari tizimida normativ-huquqiy aktlar asosiy oʻrin egallaydi.

Normativ-huquqiy hujjat bu tegishli vakolatli davlat organlari tomonidan qonunda belgilangan tartib va asoslarda, tegishli tartib-taomillar orqali qabul qilinadigan, huquq normasini oʻrnatadigan yoki oʻzgartiradigan yoki bekor qiladigan, bajarilishi davlat tomonidan taʼminlanadigan, huquq subyektlari tomonidan bajarilishi majburiy boʻlgan yuridik hujjatdir.

Roman-german huquqiy oilasining asosiy vakillari boʻlgan Fransiya va Germaniya huquq tizimlari huquq manbalariga eʼtibor qaratamiz. Eʼtiborlisi shundaki, bu ikki davlatda norma ijodkorlik jarayoniga turlicha yondashuv shakllangan. Bu holat, maʼlum darajada ushbu davlatlarning davlat boshqaruv shakli xususiyatlari bilan ham bogʻliqdek koʻrinadi.

Gap shundaki, garchi ushbu huquqiy oila doirasida huquq ijodkorlik asosan parlament huquq ijodkorligi sifatida maydonga chiqsa-da, biroq Fransiyada biroz boshqacha holatni kuzatish mumkin. Zero Fransiyada parlament vakolatlari maʼlum darajada cheklangan boʻlib, bu holatni, masalan, qonunchilik tashabbusi huquqini amalga oshirishda kuzatish mumkin; yoki parlamentning muayyan qonunni qabul qilish faoliyati aniq muddatlar bilan cheklangan boʻlib, mabodo

parlament ushbu muddatda tegishli qonunni qabul qilishga ulgurmasa, bu holda hukumat dekret-qonun chiqarish vakolatiga ega.

Germaniya boshqaruv shakliga koʻra parlamentar respublika boʻlganligi bois siyosiy tizimda parlamentning oʻrni ancha nufuzli, hukumatga parlamentning taʼsiri ham juda sezilarli. Germaniya hukumatida (Fransiya hukumatidan farqli oʻlaroq) dekret-qonunlar qabul qilish vakolati yoʻq, asosiy huquq ijodkorlik vakolati parlamentda jamlangan. Shu oʻrinda roman-german huquqiy oilasida huquq manbalari tizimida normativ-huquqiy hujjatlardan tashqari yana qanday huquq manbalari mavjud, degan masala koʻndalang boʻladi.

Taʼkidlash joizki, ayrim olimlar huquqning umumiy prinsiplarini ham huquq manbasi sifatida eʼtirof etishadi. Bunday yondashuv bejiz emas albatta. Masalan, Fransiyada huquqni qoʻllash amaliyotida huquqdagi boʻshliqlarni hal etishda huquq prinsiplaridan foydalanishadi, sudlar koʻpincha oʻz qarorlarida huquqning umumiy prinsiplariga havola qilishadi; bundan tashqari Fransiyada ijro etuvchi organlar ham (masalan, Davlat Kengashi) huquq prinsiplarini qoʻllashadi.

Taniqli fransuz kamparativisti Rene David taʼkidlaganidek, rim huquqining muhim manbalari boʻlib, ish odatlari-qoidalar hisoblanib, ular konsullar, pretorlar va boshqa mansabdor shaxslarning kundalik ish faoliyati jarayonida ishlab chiqilgan va shakllantirilgan. Roman-german huquqiy tizimi uchun esa huquqiy doktrina XVII – XIX asrlarda muhim huquq manbasi hisoblangan.

Shu oʻrinda taʼkidlash kerakki, huquq shakllarining u yoki bu turi turli davrlarda turlicha ahamiyat kasb etgan, ayrimlari qadimda, boshqalari oʻrta asrlarda, yana boshqalari esa yangi tarix davrida yangicha mazmun kasb etgan. Jumladan, huquqiy tizimlarda ayrim huquq shakllari hatto yoʻq boʻlib ketgan boʻlsa, qonun, huquqiy odat, pretsedentlar qadim vaqtlardan beri to hozirgi kungacha rivojlanib, mazmunan boyib kelmoqda. Yana boshqa huquq shakllari oʻz amaliy ahamiyatini yoʻqotib, tarixiy qadriyat sifatida saqlanib qolgan, xolos. Tarixdan bilamizki, bir paytlar rim yuristlarining yozgan yoʻl-yoʻriqlari sudlar uchun majburiy ahamiyatga ega boʻlib, de fakto qonun kuchiga boʻlgan (David, 1998).

Jadval

Huquq manbalari

Huquq manbasi	Shakllanish vaqti	Ifodalanish shakli	Harakat doirasi yoki manbalar tizimida tutgan oʻrni	Izohlar
Huquqiy odat	Qadimgi davr	Yozma shaklda	Qadimda harakat doirasi keng boʻlgan, hozirda birmuncha esa kamaymoqda	Milliy qonunchilikda OʻzR FKning 6-moddasi, OʻzR OKning 8-moddasi, MKning 208-moddasi (ishlanmaydigan bayram kunlari)
Sud pretsedenti	XVII–XVIII asrlar	Sud qarorlari	Anglo-sakson huquqiy oilasiga mansub davlatlarda ahamiyatini saqlab qolmoqda	Sud pretsedenti roman-german huquqiy oilasiga mansub davlatlar huquqiy tizimlarida garchi rasman eʼtirof etilmasa-da, biroq “de facto” YEI sudi amaliyoti orqali asta-sekin kirib kelmoqda
Normativ-huquqiy hujjatlar	Davlat va huquq paydo boʻlishi bilan	Yozma shaklda	Muhim munosabatlarni tartibga soluvchi manba sifatida ahamiyati ortmoqda	NHHning ijtimoiy munosabatlarni aniq tartibga soluvchi vosita sifatidagi ahamiyati nafaqat RGHO, balki ISʼHO da oshmoqda
Normativ shartnomalar	XVII–XVIII asrlar	Yozma shaklda	Globallashuv sharoitida xalqaro munosabatlarning kengayishi bois ahamiyati ortmoqda	Koʻpchilik olimlar normativ shartnomalarga xalqaro shartnomalardan tashqari, jamoat shartnomasini ham kiritishadi
Huquqiy doktrinalar	XVII–XVIII asrlar	Ilmiy manbalarda va qonunchilikda	Angliya sud tizimi amaliyotida biroz saqlangan	Manbalarda yozilishicha, Angliyada sudlar ishlarni koʻrishda nufuzli olimning fikriga tayanib, oʻz qarorini asoslashi mumkin

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

Huquq manbasi	Shakllanish vaqti	Ifodalanish shakli	Harakat doirasi yoki manbalar tizimida tutgan oʻrni	Izohlar
Diniy matnlar	Qadimgi davr	Diniy muqaddas kitoblarda	Teokratik davlatlarda saqlangan	Huquqiy tizimi shariat normalariga asoslangan musulmon davlatlarida hamda ayrim teokratik davlatlar amaliyotida qisman, ayrimlarida toʻliq qoʻllaniladi
Huquq prinsiplari	XVII–XVIII asrlar	Ilmiy manbalarda va qonunchilikda	Barcha huquqiy oilalarda, u yoki bu tarzda, IS'HOda koʻproq, harakat qiladi	Huquq prinsiplari milliy huquqiy tizimda huquq manbasi sifatida doktrinada rasman e'tirof etilmasa-da, sud va boshqaruv amaliyotida, huquq subyektlari faoliyatida rioya etiladi

Muhokama

Aytish joizki, ilmiy va oʻquv adabiyotlarida huquq shakllari (manbalari)ning turlari masalasida ham fikrlar turlichaligiga duch kelamiz. Shunga bogʻliq holda bir nechta oʻquv va ilmiy adabiyotlarga bir nazar tashlash ma'qul. Professor Z. Islomovning "Davlat va huquq nazariyasi" darsligida huquq shakllari (manbalari)ning quyidagi turlari koʻrsatilgan: 1) urf-odatlar; 2) sud pretsedenti; 3) normativ-mazmundagi shartnomalar; 4) normativ-huquqiy hujjatlar (Islomov, 2007).

Professor V. Sirix muharrirligida chop etilgan "Davlat va huquq nazariyasi muammolari" darsligida huquq manbalarining quyidagi turlari ajratib koʻrsatilgan: 1) normativ-huquqiy hujjatlar; 2) huquqiy odatlar; 3) normativ shartnomalar; 4) sud pretsedenti (Syrykh, 2023).

Professor X.T. Odilqoriyevning "Davlat va huquq nazariyasi" darsligida huquq shakllari (manbalari)ning quyidagi turlari koʻrsatilgan: 1) huquqiy odat; 2) yuridik pretsedent; 3) normativ-huquqiy hujjat; 4) normativ shartnomalar (Odilqoriyev, 2018).

Professor Sh.A. Saydullayevning "Davlat va huquq nazariyasi" darsligida huquq shakllari (manbalari)ning quyidagi turlari koʻrsatilgan: 1) huquqiy odat; 2) huquqiy pretsedent; 3) normativ-huquqiy hujjat; 4) normativ shartnomalar (Saydullayev, 2021).

Qozogʻistonlik nazariyotchi olimlar tomonidan chop etilgan kitobda ham huquq shakllari (manbalari) sifatida yuqorida qayd etilgan toʻrtta shakl koʻrsatilgan (Ibrayeva & Sartayev, 2017). A.N. Golovistikova va I.A. Dmitriyevlarning darsligida huquq shakllari (manbalari)ning quyidagi turlari koʻrsatishgan: sud pretsedenti; diniy matnlar; huquqning umumiy prinsiplari; huquqiy odat; normativ shartnoma; doktrinal matnlar; normativ-huquqiy aktlar (qonunlar va qonun osti aktlari) (Golovistikova & Dmitriev, 2014).

Professor V.B. Isakovning "Davlat va huquq nazariyasi" darsligida huquq shakllari (manbalari)ning quyidagi turlari koʻrsatilgan: normativ-huquqiy hujjat; pretsedent; normativ shartnoma; huquqiy odat; huquqiy doktrina (Isakov, 2020).

Bu joyda mualliflarning huquq manbalari roʻyxatini qoʻllanish doirasi koʻlamiga qarab joylashtirishganligini koʻrishimiz mumkin. Agarda ularni paydo boʻlish xronologiyasiga qarab joylashtirganda, huquqiy odat roʻyxatning boshida boʻlgan boʻlar edi.

Xulosa

Huquq shakllari haqidagi ilmiy qarashlar uzoq davom etgan munozaralarga qaramasdan, hozirgi kunda ham bu masalada umumiy fikrlilik kuzatilmaydi. Hanuzgacha, fanda ham, oʻquv adabiyotlarida ham ushbu huquqiy hodisa turlicha ifodalanishda davom etmoqda, bu holat olimlar oʻrtasida umumiy fikrga kelishni taqozo etadi. Shu maqsadda fanda "Huquq shaklimi yoki manbasi?" nomli ilmiy munozara oʻtkazilib, natijada umumiy bir kelishuvga erishish nafaqat fan, balki oʻquv maqsadlariga ham xizmat qilgan boʻlar edi.

1. Milliy huquqiy fanda huquq shakllari mavzusi yetarlicha tadqiq etilmagan. Ayniqsa Chor Rossiyasi mustamlakasigacha boʻlgan davrlarda huquq manbalariga oid tadqiqotlar yetarli emas. Qardosh Qozogʻiston yuridik fanida odatlarning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi oʻrni va roli tarixiy jihatdan tadqiq etilgan izlanishlar koʻpligi, bizda ham shunday tadqiqotlarga boʻlgan ehtiyojni oʻzida aks ettiradi.

2. Milliy huquqiy fanda nafaqat huquqning asosiy manbalari, balki boshqa huquqiy doktrina, huquq prinsiplari, diniy matnlarning huquq manbasi sifatidagi oʻrni va roliga bagʻishlangan ilmiy izlanishlar deyarli yoʻq, zamonaviy dunyoda munosabatlarni tartibga solishda va sud amaliyotida huquq prinsiplarining roli oshib borayotganligini e'tiborga olgan holda bunday tadqiqotlarni ham koʻpaytirish zarurati mavjud.

Garchi milliy huquqiy tizimimiz oʻz parametrlariga koʻra roman-german huquqiy oilasiga yaqin tursa-da, dunyoda kechayotgan integratsiya jarayonlari, investitsiya sohasidagi siyosat, bu boradagi xalqaro tajriba ingliz-sakson huquqiy oilasi ta'sirini kuchaytirmoqda. Gʻarbdan kirib kelayotgan investitsiya va investorlar uchun qulay sharoit yaratish maqsadida, xuddi Qozogʻistondagi kabi mamlakatimizda xalqaro moliyaviy tuzilmalar tashkil etilib, unga zarur hollarda Uels va Angliya huquqini qoʻllash vakolati berilayotganligi huquq manbalari tizimini globallashuv jarayonlari cheklab oʻtmayotganligini, shu bois, ushbu murakkab masalaning ilmiy-huquqiy asoslarini ishlab chiqish zaruratini kun tartibiga qoʻymoqda.

REFERENCES

Adrianov, V. A., & Novikov, P. D. (2021). Istochniki romano-germanskogo prava. Rol sudov v razvitii sovremennogo romano-germanskogo prava [Sources of Romano-Germanic law. The role of courts in the development of modern Romano-Germanic law]. *International Journal of Humanities and Natural Sciences, 57*(6-2), 113–117. https://cyberleninka.ru/article/n/istochniki-romano-germanskogo-prava-rol-sudov-v-razvitii-sovremennogo-romano-germanskogo-prava

David, R. (1998). *Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti (sravnitelnoe pravo)* [Major legal systems in the world today: Comparative law]. Progress. https://imobook.ru/book/mezhdunarodnoe-pravo/osnovnye-pravovye-sistemy-sovremennosti

Golovistikova, A. N., & Dmitriev, Yu. A. (2014). *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of state and law]. URSS. https://urss.ru/images/add_ru/193290-1.pdf

Golovistikova, I. A., & Dmitriev, Yu. A. (2005). *Problemy teorii gosudarstva i prava* [Problems of the theory of state and law]. https://www.at.alleng.org/d/jur/jur752.htm

Ibrayeva, A. S., & Sartayev, S. A. (2017). *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of state and law]. Seven Charter.

Isakov, V. B. (Ed.). (2020). *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of state and law]. Norma.

Islomov, Z. M. (2007). *Davlat va huquq nazariyasi* [Theory of state and law]. Adolat.

Logvinova, I. V. (2021). Kodeks Napoleona 1804 goda: istoriko-pravovaya kharakteristika [The Napoleon Code of 1804: Historical and legal characteristics]. *Locus: People, Society, Cultures, Meanings, 12*(3), 77–86. https://cyberleninka.ru/article/n/kodeks-napoleona-1804-goda-istoriko-pravovaya-harakteristika

Marchenko, M. N. (2018). *Istochniki prava* [Sources of law]. Norma. http://lawlibrary.ru/izdanie51522.html

Montesquieu, C. L. de S. (2019). *O dukhe zakonov* [The spirit of laws]. LitRes. https://www.litres.ru/book/sharl-monteske/o-duhe-zakonov-43135312/

Odilqoriyev, X. T. (2018). *Davlat va huquq nazariyasi* [Theory of state and law]. Adolat.

Petrażycki, L. I. (2019). *Teoriya prava i gosudarstva v svyazi s teoriey nravstvennosti* [Theory of law and the state in connection with the theory of morality]. Yurait. https://urait.ru/book/teoriya-prava-i-gosudarstva-v-svyazi-s-teoriey-nravstvennosti-v-2-ch-chast-1-437526

Petrov, A. V. (2012). O kategorii formy prava [On the category of the form of law]. *Bulletin of the N. I. Lobachevsky University of Nizhny Novgorod, 5*(1), 245–251. https://cyberleninka.ru/article/n/o-kategorii-formy-prava/viewer

Pratsko, G. S. (2021). *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of state and law]. RIOR. https://riorpub.com/ru/storage/download/80956

Republic of Uzbekistan. (2024, September 5). *On the rights of persons with disabilities (Law No. LRU-955).* Lex.uz. https://lex.uz/ru/docs/7093722

Saidov, A. Kh. (2024). *Davlat va huquq nazariyasi* [Theory of state and law]. Ziyo-Nashr-Matbaa.

Saydullayev, Sh. A. (2018). *Davlat va huquq nazariyasi* [Theory of state and law]. Adolat.

Saydullayev, Sh. A. (2021). *Davlat va huquq nazariyasi* [Theory of state and law]. TSUL Publ.

Syrykh, V. M. (2023). *Teoriya gosudarstva i prava* [Theory of state and law]. MyBook. https://mybook.ru/author/v-m-syryh/teoriya-gosudarstva-i-prava-uchebnik-dlya-vuzov/read/

Syrykh, V. M. (Ed.). (2018). *Problemy teorii gosudarstva i prava* [Problems of the theory of state and law]. E-Univers. https://e-univers.ru/upload/iblock/266/b8gy99obwnvi2dt7wona8zney6cjdfee.pdf

Yarmonova, E. V. (2022). Osobennosti istochnikov prava v romano-germanskoy pravovoy semye [Features of sources of law in the Romano-Germanic legal family]. *International Journal of Humanities and Natural Sciences, 3*(3), 114–116. https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-istochnikov-prava-v-romano-germanskoy-pravovoy-semie

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal
Правовой научно-практический журнал
Legal scientific-practical journal

2026-yil maxsus son

VOLUME 10 / SPECIAL ISSUE / 2026
DOI: HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI.